

Ullmann Ágnes (1927-2019)

Február 25-én, Párizsban elhunyt Ullmann Ágnes, az MTA külső tagja. Személyében Európa egyik legismertebb, legnagyobb szakmai tekintélyű magyar származású mikrobiológusát, molekuláris biológusát veszítettük el.

Ullmann Ágnes Erdélyben, Szatmárnémetiben született és Kolozsváron kezdte vegyészeti tanulmányait, amelyeket áttelepülése (1948) után a budapesti ELTE-n fejezett be. Kutatói pályáját a Straub F. Brunó által vezetett Orvosi Vegytani Intézetben kezdte el Budapesten, ott dolgozott 1960-ig. Ekkor a Nobel-díjas Jacques Monod, aki egy rövid párisi ösztöndíjas tanulmányút során ismerte meg őt, egy bonyolult, veszélyes embercsempészeti akcióval, férjével Erdős Tamással (Szent-Györgyi egykori munkatársával) együtt kiszöktette Párisba. Ettől fogva nyugdíjazásáig, sőt, amíg egészségi állapota engedte szinte haláláig, a Pasteur intézetben dolgozott, előbb Monod-val, majd önálló tudományos igazgatóként. 1966-ban lett francia állampolgár, 1982-ben lett tagja a Pasteur Intézet igazgatótanácsának. 1983 óta tagja az EMBO-nak, a molekuláris biológusok európai akadémiájának. 1995-ben Pasteur emlékérmét kapott, 1996-ban kapta meg új hazája becsületrendjét, majd 2002-ben elnyerte a mikrobiológiai tudomány legnagyobb nemzetközi kitüntetését, a Robert Koch emlékérmét.

Sean Carrol „Brave genius” című 2013-ban megjelent, Monod-ról és Camus-ről szóló könyvének harmadik hőse a címadó zenik mellett Ullmann Ágnes, az érdeklődő olvasó ebből a könyvből és az Annual Review of Microbiology 2013 évi kötetében megjelent önéletrajzi írásból ismerheti meg életét és munkásságát. Ennek legfontosabb eredményei a következők. Még itthonról publikált Erdőssel együtt a Nature-ben két fontos cikket a sztreptomycin hatásmechanizmusáról. A molekuláris biológia egyik alapvető fogalmát, a „promotert” az ő első szerzőségével (a két Nobel-díjas Monod és Jacob társszerzőségével) megjelent cikk vezette be a tudományba. Nagy érdeme van az ún „katabolit represszió” mechanizmusának megismerésében és a ciklikus AMP szerepének tisztázásában. Önálló kutató professzorként elsősorban a számarköhögés kórokozójának a Bordatella pertussisnak a biológiájáról tett

fontos felfedezéseket, erről beszélt az MTA-n tartott székfoglaló előadásában is. Számos kiváló, sikeres pályát befutó tanítványa közül kiemelhető Maxime Schwartz, aki a Pasteur Intézet igazgatója lett. Nagy érdemei voltak Monod emlékezetének megőrzésében, ő szerkesztette a róla két kiadásban megjelent emlékkötetet (Origins of Molecular Biology. A Tribute to Jacques Monod).

Tudományos érdemei mellett elsősorban vonzó egyéniségének, kiváló izlésének és nagy kultúrájának köszönhetően, meleg baráti viszonyban állt a kor molekuláris biológiájának szinte minden vezető egyéniségével Amerikában és Európában egyaránt.

E sorok írója az ő közvetlen munkatársaként-tanítványaként kezdte kutatói pályáját. Mesterként elsősorban páratlan kísérletezői ügyessége és gyorsasága nyűgözött le. Később tanultam meg csodálni azt a szellemi fogékonyságot, amivel nem-biológusi képzettsége ellenére, az akkori liszenkői áltudomány által uralt hazai sivár szellemi állapotból kiemelkedve, nagyszerű molekuláris biológussá vált. Portréjához hozzátartozik annak említése, hogy az Erdős-Ullmann házaspár itthoni legjobb barátja a Kulka-család volt, a nagy színész, Kulka János, Ágnes keresztfia. Párisban viszont a világhírű magyar származású fotóművész Lucien Hervé és az ő családja voltak a legjobb barátok.

Epilógus: halála után a Pasteur-intézet úgy döntött, hogy az intézet parkjában lévő szépséges organaligetet Ullmann Ágnesről nevezi el.

Venetianer Pál